

A KURUCKOR ÉRMÉSZETE

ÍRTA

HUSZÁR LAJOS

A KURUC-KOR ÉRMÉSZETE.

PÉNZTÖRTÉNET. RÁKÓCZI PÉNZVERDÉI. SZÜKSÉGPÉNZEK.
RÁKÓCZI EMLÉKÉRMEI.

PÉNZTÖRTÉNET.

A török iga alól felszabadult Magyarországot a XVII—XVIII. század fordulóján példátlanul súlyos politikai és gazdasági elnyomatás veszedelme fenyegette. A nemzet végső elkeseredésében végül is fegyvert ragadott jogai és szabadsága megvédésére s így indult meg 1703 nyarán a nyolc éven át húzódó kuruc-labanc világ. A szabadságért küzdő nemzet vezére II. Rákóczi Ferenc volt, az ország leggazdagabb főura. Ennek az önfeláldozás terén mintát jelentő és annyi személyes bravúrt felmutató kornak volt azonban egy sebezhető pontja is, nevezetesen a rendkívül zilált pénzügyi állapot. Minden hadviselés alapja ugyanis kétségtelenül a biztos pénzügyi egyensúly, amiről pedig a kurucok táborában az alább vázolandó okok következtében nem lehetett beszélni. Az a bevételi forrás, amire leginkább számítani lehetett volna, az adózás, teljesen kimaradt, miután a felkelés éppen a súlyos adóterhek következtében tört ki; Rákóczi tehát nem is gondolhatott adókivetésre. A francia király ígért ugyan segélyképpen havi 10,000 tallért, amit később 50,000 livresre emelt fel, de ennek a kifizetése annál nehezebben ment. A fejedelem fő remény-sége a bányák jövedelme volt, de ezeknek a hozama különböző szerencsétlen okok következtében igen lecsökkent, sőt sok esetben egyenesen ráfizetéssel járt, bár a selmeci bányagróf, Hellenbach mindent megtett a hozam fokozásáért. A regálék közül a só árát a szegény nép érdekében leszállította Rákóczi, a harmincadok közül pedig többet, mint törvénytelen meg kellett szüntetni s különben is a harcos idők nem kedveztek a kereskedelemnek. Ilyenformán nem volt más mód hátra, mint valami rendkívüli úton teremteni elő a hadviseléshez szükséges pénzt s ez vezetett az államadósság egyik formájához, nevezetesen a rézpénz kibocsátásához.

Mielőtt azonban a rézpénzek történetére térnénk, ismertetni kell Rákóczi nemesfém pénzeit is. Meg kell jegyeznünk, hogy Magyarországon pénzverési joga mindig csak az uralkodónak volt s egy-két egészen szörványos kivételtől eltekintve, pénzeket nem is találunk másoknak, csak a magyar királyoknak vagy az erdélyi fejedelmeknek neveivel verve. Általában ismeretes, hogy a

Közép- és Újkor folyamán, de talán még napjainkban is az önállóság és a szuverenitás legelső szimbolikus kifejezése az önálló pénzveretési jog. Talán ez lehetett az oka annak, hogy a kuruc pénzek közül — a kolozsvári veretű aranyforintokon kívül — egyik sincs Rákóczi nevére vagy címére verve, hanem mindeniken a közszabadság jelvényei szerepelnek. A kolozsvári aranyforintokat, mint az erdélyi fejedelem pénzeit kell tekintenünk.

A nemesfém-ből (arany, ezüst) készült pénzek pénzlába teljesen azonos volt a megfelelő magyar pénzek pénzlábjával és mindenütt a körmöci liga volt az irányadó. Ezt a gyakorlati tapasztalaton kívül több pénzverdési utasításból s egykorú levélből ismerjük és tudjuk.¹ Az aranypénznek egy faja ismeretes két, illetve három változatban: az aranyforint vagy dukát. Egyik a körmöci és nagybányai típus, hol a rendes címer- és Madonnaábrázolást talál-

Aranyforintok.

juk, a másik kettő a kolozsvári veretű aranypénz, hol a Madonna helyett pálmafa, illetve a fejedelem arcképe jelenik meg. Ez utóbbiak köriratban is eltérők, mert rajtuk az erdélyi fejedelmi cím külön hangsúlyozást nyert. Ezek az aranypénzek csekély eltéréssel teljesen azonos pénzláb szerint készültek, mint a korabeli magyar aranyak, melyeknél tudjuk, hogy a budai márkából (245-54 g) 69 drb készült, vagyis egy darab nyerssúlya 3-52 g körül volt. Rákóczi aranyainak pénzlábjára vonatkozólag két egykorú adatunk van. Az egyik Hellenbach levele a fejedelemhez 1707. aug. 9-én, melyben hangsúlyozza, hogy a márkához 23 karát 10 gran színarany s két gran réz vétetik s egy Thaly által közölt adat szerint ebből 70 darab aranyforint kerül kiverésre, tehát egy darab súlya ezek szerint 3-50 g. Hellenbachnak ez a levele azzal kapcsolatban íródott meg, hogy Nagybányán valamivel több rézet keverték a színaranyhoz, s félt esetleges pénzverési zavarok keletkezésétől. Egy másik adat szerint 309 márka pénzfém-ből 21,630 drb arany került kiverésre, ami megint csak a fenti eredményt hozza ki, tehát meg lehet állapítani, hogy Rá-

kóczi aranyforintjai 3-50 g súlyban kerültek ki verésre ² s ezt az eredményt a mérlegelés is igazolja. Ennek a kis eltérésnek azonban a gyakorlatban úgyszólván semmi jelentősége nem volt, amire a legjobb bizonyíték, hogy 1712-ben Bécsből 6000 Rákóczi dukátot küldtek Körmöcre, hogy ezeket átverjék III. Károly képére és nevére.³ Feltűnő jelenség, hogy 1706-ból nem ismerünk aranypénzeket, aminek kellő magyarázatát nem tudjuk adni.

Az ezüstpénznek két faja ismeretes: forint és poltura. Ezeknek az ezüstpénzeknek a formája azonos, előlapon címer, hátlapon Madonna. A forintosok pénzlábara nézve tudjuk, hogy a 14 latos ezüst márkájából 17 $\frac{1}{2}$ darab készült hosszabb idő óta Körmöcbányán s egy forintos nyersúlya 19-27 grammot tett

Ezüstforint.

ki. A Rákóczi forintosai is pontosan követik ezt a pénzlábat. Ezüstforintosok a körmöci és munkácsi verdében készültek.

Az ezüstpoltúra ismertetésével kellett volna tulajdonképpen a sort kezdeni, mert ez volt a kurucok legelső pénze. Ugyanis, míg a többi pénzfaj verése csak 1704-ben vette kezdetét, ezüstpolturákat már 1703-ból is találunk. Egyébként 1703 és 1704-ben verték ezeket és kizárólag csak Nagybányán. Előzményük, mint a dukaté és a forintosé is, szintén Lipót pénzverésében gyökerezik. E polturák pénzlábara nézve biztos okleveles adataink nincsenek, de annyi kétségtelen, hogy átlagsúlyuk 1 g körül mozog.⁴ Polturát Rákóczi különben nem sokat veretett, amit az a körülmény látszik indokolni, hogy még nagy tömegben forgalomban voltak Iyipót aprópénzei. Veretesüknek 1704 után történt megszűnését a rézpénzek verésének megkezdése magyarázza.

Ezüstpoltura.

Megemlíthetjük, hogy ismeretesek még más nemesfém-pénzek is, így a 10 polturás rézpénz arany és ezüstverete, vagy a 4 polturás rézpénz ezüstverete, azonban ezek csak 1—2 példányban ismert unikumok s még ha egykorúak is — ami egyik-másiknál eléggé kétséges — csupán kuriózum jellegűek és forgalomban sohasem voltak. Csak Thaly közléséből ismeretes, hogy Rákóczi 1708-ban elrendelte Ajtaynak, a nagybányai verde főnökének, hogy az új aranyokon az előlapon Szűz Mária legyen az erdélyi fejedelmi címet magában foglaló körirattal, a hátlapon pedig Erdély címere. Ilyen példányok eddig még nem kerültek elő, annál kevésbbé, mert 1707 az utolsó évszám a pénzekben. E nemesfém-pénzek anyaga kétféle úton került a pénzverőkbe. Elsősor-

ban is a bányászat révén, ami mind kevésbé kezdte kifizetni magát, másfelől pedig magánosok hozták saját aranyukat és ezüstjüket pénzverésre, amire több példát is tudunk felhozni. Így 1707-ben a fejedelem Ujfalussy János főstrázsamesternek engedte meg, hogy 5000 rénes forintot saját ezüstjéből pénzzé verethessen,⁵ 1710-ben pedig Kemény János «Nemes-Companiabeli Vice Colonellus»-nak engedte el a felvert ezüstje után a pénzverési illetéket.⁶ Állítólag lengyel urak ezüstjéből tymphákat (lengyel forintosokat) is vertek, 1707-ből pedig biztos adataink vannak arra nézve, hogy Rákóczi utasította Ajtayt, hogy Sieniawski lengyel korona-marsall részére az ő ezüstjéből pénzt verjen s Ajtay tett is jelentést tallérok, féltallérok és polturák kiveretéséről.

Rohde ezek alapján azt tételezi fel, hogy csak idegen személyek nemesfémjéből készült volna pénz s a kormány részéről nemesfém egyáltalán nem került kiverésre. Bzt az állítást azonban könnyen meg lehet cáfolni több egykorú adattal is. Így pl. Thaly közli, hogy 1704-ben a selmeci kamaránál az urburariusok 155 márka, 1707-ben pedig 137 márka aranyat, valamint ugyanez idő alatt 5863, illetve 5405 márka ezüstöt adtak be, aminek legnagyobb része bizonyára a pénzverőbe került.

Míg az említett arany- és ezüstpénzek, amint látható, a korábbi magyar pénzrendszer keretébe simán beilleszthetők s a korábbi pénztípusok egyszerű átvételéről tesznek bizonyosságot, addig a kuruc pénzek harmadik csoportja, a rézpénzek, egy teljesen újszerű pénzügyi művelet bevezetését jelentették.⁷ Hivatalos rézpénzverés ugyanis Magyarországon a Rákóczit megelőző időben nem volt, a Thavonat-féle siralmasan végződött egyéni akciótól eltekintve. Bécsben is csak 1703. nov. 23-án jött rendelet rézpfennigek verésére s ezt előzte meg Selmecbányán Thavonat kamaragróf, aki már 1696-ban rézbárcákat verettetett, hogy a bányászok és hivatalnokok között a forgalmat megkönnyítse.⁸ Baj csak akkor származott ebből, amikor e bárcák a nép között is forogni kezdtek, viszont a nép ezeket semmiféle hivatalos fizetésre fel nem használhatta. Végül is maga a császár rendelte el 1703. február i-én e polturák verésének megszüntetését s ugyanez év szept. 9-én ezek beváltását is. Bgy kimutatás szerint 1696—1703 között 211,158 forint 51 krajcár értékben kerültek ilyen rézbárcák kiverésre, amelyek forgalmánál és beváltásánál a népet sok károsodás érte s kétségtelenül ez is egyik oka volt annak az elkeseredésnek, ami a Rákóczi-féle mozgalmat létrehozta.

Minden tekintetben azonban általános volt a nyomorúság a XVIII. sz. elején. A bécsi kormány például a bányavárosokat a réz árának lenyomásával tette tönkre, míg a jobbágyságot a beszállásolt idegen katonaság sanyargatta. A köztartozásokat jó ezüst- vagy aranypénzben kellett fizetni, így ami kevés jó pénz forgott, az is kikerült az ország területéről. A helyzet tárgyilagos vizsgálása mellett a felkelés vezetőinek valóban nem volt más választásuk, mint a rézpénzveréssel kísérletezni, annál is inkább, mert a rézbányák dúsán jövedelmeztek, szemben a nemesfémhányakkal. Pontosan nem tudjuk, hogy kitől eredt a rézpénzverés gondolata, de nem valószínűtlen, hogy magától a feje-

delemtől. 20, 10, 4, 1 polturásokat, valamint dénárt ismerünk rézből verve. E rézpénzek neve általában kongó volt, szemben a pengő ezüst pénzzel, de hívták a 20 és 10 polturásokat a Pro libertate felirat után libertásnak is. A libertások e felirata szatirikus akrosztichonokra adott alkalmat. így keríngett egy anekdota, hogy Lipót császár egy ilyen libertást tartva a kezében, kérdezte a környezetétől a felirat értelmét, mire ezek azt felelték, hogy a kurucok szerint a következő:

Princeps Rákóczi Ope Legionis Inclyti Bercsényi Et Reliquorum Totam Austriam Trucidabit Ense. Erre Lipót nevetve oldotta volna fel a betűket a következőképpen: Peribitis Rebellantes Omnes Laqueo, Igne, Bello, Et Reliqui, Toti Austriae Tributarii Eritis.⁹ Eredetileg az az ezüst-tallér értéke = 4 db drb poltura volt. Az aranyforint

Húsz poltura.

értéke pedig 223 poltura volt. A rézpénz forgalmi értéke belső értékének kb. négyszerese volt s ez lett egyúttal a veszte is. Névértékben ugyanis nem lehetett rézpénzt kibocsátani, mert egy tallér értékének 1/2 kg rézpénz felelt volna meg, ami pedig súlyánál fogva a forgalomban használhatetlen lett volna. Egyébként nem volt rossz gondolat a rézpénzverés,

Tíz poltura.

mert közfelfogás szerint a fejedelem hatalmas birtokai győzelem esetében kellő garanciát nyújtottak volna az elértéktelenedés ellen, viszont a rézpénz iránti belső bizalom átsegítette volna a felkelőket az első súlyos éveken. Az eredeti terv szerint a rézpénz a belső forgalmat elégítette volna ki, míg a hadviseléshez szükséges

anyagoknak külföldről való beszerzésére a nemesfém-pénzek szolgáltak volna. E rézpénzek közül a 20, 4 és 1 polturások előlapján címer, hátlapján Madonna látható, míg a 10 polturásokon és a rézdenáron csak címer és felirat. Bercsényi egyik levelében 1704-ben szóvá is teszi, hogy nagy megütközést keltett, hogy a «rézfalatrul» kimaradt a Boldogasszony képe.¹⁰ Eleinte szívesen is fogadták általában a rézpénzeket, tanú erre Schiessler Gáspár krónikája,¹¹ de tanú lehet az a diadalkapu is, melyet a jezsuiták emeltek Rákóczi Kolozsvárra érkezésekor. Ezen az egyik szimbolikus embléma a

bölcsességet ábrázolta, amint rézpénzveréssel foglalkozik s a magyarázó vers így hangzik:¹²

*Eisen wandelt zu Erz die Urkraft ungrischer Quellen,
Doch die Klugheit vermag selbst Erz in Gold zu verwandeln,
Kupfer womit die Freiheit man kauft, ist werther als Gold selbst.*

1704 tavaszán kezdődött a rézpénzverés előkészítése. Kikérte a fejedelem a megyék és városok erre vonatkozó nézeteit. 2 millió forint értékű rézpénzről volt szó, melyet idővel Selmecbányán ezüstre váltottak volna be. Zólyom megye pl. 1704. ápr. 28-án tárgyalta a fejedelmi leiratot s egy hónap múlva már rendelet ment libertások verésére. A kormány azonban a beváltásra tett ígéreteit nem tudta betartani, sőt rövidesen újabb 2 milliónyi rézpénzverésre kért és kapott felhatalmazást a szaporodó szükségletek miatt. Egyidejűleg azonban megindult a hamisítás is. Állítólag Lengyelországban hamisítottak volna sokat, de tudjuk, hogy pl. Selmecbányán is gyártott hamis poltúrákat gróf Cotterini János Zsigmond, Zelder-ezredbeli kapitány Heidt Kristóf Keresztély odavaló

Poltura.

órással együtt. A nép, mint említettük, szívesen fogadta a rézpénzt, de a kereskedők és a pénzemberek manipulálni kezdtek vele. A kereskedők helyzete valóban nehéz volt, mert külföldön csak jó pénzzel fizethettek, bent pedig csak rézpénzt kaptak áruikért. Ameddig a hitelük vagy a tartaléktőkájük tartott, addig rendben volt a dolog,

azonban előbb-utóbb be kellett, hogy következzen a katasztrófa. Akinek adóssága vagy kiváltandó záloga volt, az természetesen rézpénzzel akart fizetni. Miután ez nehezen ment, a rézpénz kezdte népszerűségét elveszíteni, az árak hirtelen emelkedtek s már 1705 elején pátensekkel s árszabásokkal kellett védeni a rézpénz értékét.

Végül is generális intézkedésekre lett szükség s a rézpénz ügyének megbeszélésére 1706 januárjában Miskolcon összeült a kormánytanács. Itt a fejedelmi tanácsosok nagyrésze a rézpénzverés megszüntetését s e helyett adó-kivetést ajánlott a helyzet javítására. A fejedelem azonban részletesen megindokolta a rézpénzverés szükségének okait. Adót vetni nem lehet, mert éppen elég, hogy a nép gabonával és takarmánnyal ellátja a hadsereget. Az értékcsökkenés okai a nemesek és a főurak eljárásában keresendők, akik adósságot akarnak fizetni vele és zálogot kiváltani. Igaz viszont, hogy abból is baj származik, ha a rézpénz mindenféle pénzügyi műveletre nem alkalmas. A hamisítás meggátlása végett ajánlja, hogy a rézpénzeket valami különös jeggyel lássák el, amit nem lehet utánozni. Ekkor jelenik meg az ellen jegyek gondolata első fogalmazásban. Ezen indokok hatása alatt a tanács kimondta, hogy a rézpénz értékét le fogják szállítani, az új pénzre Szűz Mária képét verik rá s minden-

nemű pénzügyi műveletre — ha csak a pénznem ki nincs kötve — jó legyen a rézpénz és a rézpénz forgalmát külföldre is ki kell terjeszteni. E határozatot 1706. febr. 6-án nyílt parancs adta az ország tudtára.

Ugyanez évben a nagyszombati béketárgyalásokon is szóba került a rézpénz ügye, amiről a békeokmányi javaslat 18. pontja tesz említést. A kurucok azt kívánták, hogy a bánya jövedelem felét kelljen a rézpénz beváltására fordítani és ezek veretését azzal indokolták, hogy a megelőző években annyi nemesfémpénzt vittek ki az országból, hogy a nép rézpénz nélkül nem élhetett volna meg. A császári biztosok ellenezték természetesen ezt a tervet, bár elismerték, hogy a rézpénzeknek valami módon való kiirtásáról a nép lehető legkisebb károsodásával kell gondoskodni. Jellemző, hogy a kurucok javaslatát a jelenlevő angol közvetítő, Stepney követ szemtelenségnek minősítette. Érdekes párbeszéd folyt le e tárgyalásokon az ugyancsak közvetítő holland követ és Bercsényi között a rézpénzekre vonatkozólag. Az alkudozások közepette ugyanis Bercsényi indulatosan szólt neki, hogy «szabadságot árulunk mi, nem sajtot, hollandus uram!» Mire a követ hideg nyugalommal felelte vissza, hogyha szabadságot árulnak, vegyék le mentéikről a sok arany és ezüst gombot és láncot s verjenek belőle pénzt. Ezzel fizessék a katonákat, ne rézpénzzel; Hollandia ólomgombos kábatokban vívta ki a maga szabadságát. A béketárgyalások megghiúsulása után megint előtérbe került a rézpénz kérdése. A Miskolcon elhatározott értékleszállítást nem hajtották végre, sőt úgy látszik még újabb 2 millió rézpénz verését rendelték el, mert Rákóczi rézpénzeit összesen 6 millió értékben verték. A katasztrófa beállta előtt azonban megegyeszer megjelentek a szigorú pátensek és a rézpénzt el nem fogadókat szigorúan büntették, többek között a tüzesített kongónak a homlokra sütésével is. Mindez azonban keveset használt s még hivatalos fórum is, mint pl. a sárosi megyegyűlés vonakodott 1706. márc. 8-án a rézpénzt szerződészerű kötelezettségekben elfogadtatni. Ezidőben még azzal is megpróbálkoztak, hogy a libertások rézanyagából aranyat vegyenek ki, amivel különösen egy losonci ötvös kísérletezett.¹³

Időközben azonban újólág összeült a fejedelmi tanács Rozsnyón 1706. dec. 20-án s itt megint szóba került a rézpénz forgalmának a kérdése. Elhatározták, hogy a 10 és 20 poltúrásokat bevonják s helyettük poltúrákat fognak verni. A tavaszi hónapok azonban semmi javulást nem hoztak. Berthóthy Ferenc kassai altábornok márciusban azt írta Lőcséről, hogy a rézpénz becse mind kisebb lesz s Krakkóban teknőben árulják a piacon. Hellenbach levele szerint pedig ugyanez időtájt a selmeci bányászokat a rézpénz értéktelensége miatt karhatalommal sem lehetett munkára hajtani, július 6-án pedig azt jelentette, hogy még az addig aránylag kedvelt rézpoltura értéke is teljesen alászállott. így a rézpénz gyökeres rendezése nem volt tovább halasztható, s ez az ónodi országgyűlésen következett be.

A Habsburg-ház trónvesztését kimondó ónodi országgyűlés után (1707. jún.) természetesen a háborút még nagyobb erővel kellett folytatni, ami foko-

zott pénzszükségletet vont maga után. A fejedelem is belátta, hogy új jövedelmi források után kell nézni s így az ónodi országgyűlésen végül mégis csak elhatározták az adózás bevezetését. A pénzügyi vita hosszúra nyúlt és végül is június 8-án ért véget s határozatot hoztak, mely szerint a forgalomban csak 2.200,000 fit. rézpénzt hagynak, amiből 200,000-t a Dunántúlra rendelnek,, hogy ott is forogjon. A többit be kell vonni és beolvasztani. A forgalomban maradt pénz értékét azonban leszállították és pedig a 20 poltúrásét 8 poltúrára, a 10 poltúrásét pedig 4 poltúrára, míg a poltúra maradt a régi értékben. A forgalomban maradó pénzt valami nehezen utánozható jellel — Szűz Mária képével — fogják lebélyegezni s ezután csak a bélyegzett pénzek forogjanak, viszont ezek teljes értékben használhatók fel mindenféle pénzügyi műveletnél. Egyben minden megye rendeljen ki felügyelőket — kongóbirákat — akik e pecsételt rézpénzek forgalmára felügyeljenek. Aki nem fogad el ilyen pénzt,

Ellenjegyes libertások.

annak az áruját a vevő javára kobozzák el s a vevő által ígért ár fele a felügyelőé legyen.¹⁴

Megindult a libertások lepecsételése s szeptemberben már ilyen pénzek forogtak. A finom vésésre az ellenjegynél súlyt helyeztek. Eleinte azonban nem volt egységes a pecsételés. Más formát vésstek Kassán és mást Kőrmöcön. Innen magyarázható a kétféle keretelés és a dupla ellenjegy előfordulása. A két ellenjegyeseknél a gyermek Jézus a Madonna balján ül, az egy ellenjegyeseknél pedig a Madonna jobbján. Az 1707. évi rézpénzekon nincs ellenjegy, ami természetes, mert ezek már a megszabott határok közötti új veretek voltak. Található ezenkívül néha más ellenjegy is a libertásokon, így Rákóczi balra fordult feje oválisban, de ez modern hamisítványnak tekinthető. Ismeretes egy aranyforint és egy ezüst forintos is ellenjeggyel, amelyeket szintén későbbi misztifikációknak kell tartani, tekintve, hogy nemesfémpenzeken az ellenjegyeknek semmi értelme nincsen.

Az ónodi artikulások azonban már nem tudtak segíteni, bár a fejedelem maga járt elől jópéldával, amennyiben adó fejében a pecsételt kongóból bármennyit elfogadott. A népet azonban elkésérettette az értékcsökkenés, ami nem is csodálható, mert pénzének értéke 60 %-kal fogyatkozott meg. A réz-

pénz további hanyatlásának az is oka lehetett, hogy még az ónodi határozatokat sem tartották be s Bercsényi például azt írja 1707. szept.-ben, hogy csak magában a körmöci pénzverőben több polturát vertek, mint amennyi az egész ország részére meg volt engedve.¹⁵ Ugyanez időben Nyitra megye amiatt panaszkodott, hogy a kongó értékét nem lehet fenntartani. Hiába minden szigorúság, inkább bezárják az üzleteket, minthogy a rézpénzt elfogadják. 1708. év jelenti a rézpénz végét. Januárban már Bercsényi fémértékben akart túladni rajtuk s az 1708. aug. 3-1 szerencsétlen trencsényi csata után a rézpénzek forgalma teljesen megszűnt s pl. az érsekújvári piacon a katonák — egy feljegyzés szerint — úgy szórták, mint a pelyvát. Az egész rézpénzverésnek mintegy epilógusa Rákóczinak 1708. okt. 6-án Bottyán tábornokhoz intézett levele,¹⁶ melyben többek között ezt írja: «úgy látszik, a rézpénznek nyakaszakadásával a pénz elevationak félben kell hagyatni; amint tovább nem is kívánjuk annak lasival (agio) való elvételére akarattjuk ellen a lakókat kényszerítenünk; mellyet pro directione sui Kglndnek is tudtára adni kívántuk, tevéen egyebek iránt szükséges dispositiókat».

Négy poltura.

Az eddig szereplő libertásokon és polturán kívül mint az elején említettük, ismeretes még 4 poltúrás¹⁷ és rézdenár is. Mindkettő unikum s ha a 4 poltúrát kapcsolatba is próbáljuk hozni a devalvációval, a rézdenárt teljesen magában álló jelenségnek vehetjük. Mindkét fajta rézpénz csupán elszigetelt próbaveret s a rendes pénzforgalommal semmi kapcsolatuk nem volt.

Rézdenár.

Kérdés, mi történt a rézpénzek anyagával? Tudjuk, hogy öntöttek belőlük ágyúkat s egyik ilyen ágyú ezt a feliratot viselte:¹⁸ Numus eram Patriae, nervus belli atque moneta. Nunc Libertatis vindico iura boans. Készültek belőle harangok is, így pl. a serkei (Gömör m.) réf. egyház részére a Rákóczi által adott libertásokból készült 4—5 mázsás harang felirata a következő:¹⁹

*A es quondam fueram, tandem signata moneta
Libertatis eram, multos ad bella ciebam
Nunc Herum conflata Dies iam campana vocor,
Pulso, oro, moneo: pax sit tranquilla Libertas.*

A forgalomból kivont rézpénzek legnagyobb részét azonban posztóért török kereskedők vitték el. Ezek azután a kimustrált rézpénzt Spanyolországba csempészték, ahol a Bourbon-Habsburg ellentét miatt a nép szívesen vette egy Habsburg ellenség pénzeit, amelynek itt azért is nagy keleté volt, mert a

sok háborúban elszegényedett spanyol nép éppen a váltópénzben volt igen szegény. A libertások Spanyolországban egészen az utrechti békéig forogtak, s mikor 1717-ben Rákóczi megfordult Madridban, talán még volt alkalma látni a forgalomban ilyen libertást.

1707 az utolsó évszám Rákóczi mindenfajta pénzén. Ezután a régi verőtövekkel verték a pénzt és pedig legtovább a körmöciekkel, ha nem is mindig Körmöcön. A technikáról megállapíthatólag legtovább a verdejelzés nélküli pénzeket verték. 1708-ban azonban a rézpénzek forgalma s ezzel együtt a verése is végérvényesen megszűnt. A hátralevő három évből mindössze két érdemleges adatunk van a pénzverésre nézve. Az egyik Hrabovszky Jánosnak, a kassai verde igazgatójának reverzálisa 1709. márc. 24-ről,²⁰ melynek első pontja szerint a saját költségén köteles ezüstöt szerezni s abból aprópénzt, ú. m. máriást, tizennégy pénzest, polturát és másféle aprópénzt is a körmöci liga szerint veretni. A másik forrás a fejedelem közigazdasági tanácsának utasítása a munkácsi pénzverőház inspektora számára 1710-ből²¹ és ennek 23. pontja kimondja, hogy az aranyforint igazodjék a körmöci ligához, a tallér legyen 15 latos, majd felsorolja még a máriást (17 krajcáros), 7 krajcárrost, garast, polturát és dénárt, mint veretendő pénzeket s ezek finomságát. Hnnek a két forrásnak az adatait azonban a valósággal semmiképpen sem lehet összhangba hozni. Ugyanis ilyen pénzeket Rákóczinak vagy egyáltalán a felkelőknek nevével vagy címével verve nem ismerünk. Nincs az sem kizárva, hogy ezek csupán írásban lefektetett óhajok, melyek sohasem valósultak meg.

RÁKÓCZI PÉNZVERDÉI.

Rákóczi pénzeit eddigi tudásunk szerint hat pénzverdében verték: Körmöcbányán, Kassán, Szepesvárában, Nagybányán, Munkácson és Kolozsvárt. Ezeknek a verdéknek a működéséről összefüggő képet adatok hiányában nem lehet adni, minthogy mindenikről csak néhány mozaikszerű feljegyzés maradt fenn. Ezeket az apró adatokat kíséreljük meg lehetőség szerint összeállítani, hogy a pénzverők belső életéről, a vésnökök személyéről és a kivert pénz mennyiségéről legalább némi fogalmat lehessen alkotni.

Körmöcbánya a bányavárosokkal együtt 1703. szeptemberében került a felkelők hatalmába s 1704-ben indult meg a pénzverés a kurucok részére. A bányászat és a pénzverés élén Hellenbach János Gottfried selmeci bányagróf állott s az ő jelentései révén vagyunk leginkább értesülve a pénzverő életéről. Ő intézkedett 1707-ben a poltúra veréséről s jelentése szerint hetenkint 25,000 forintnyi polturát lehetett kiverni; a rézpénzveréshez hetenkint 12 tonnácska (80 mázsa) rezet használtak fel. Ugyanez év júliusában azt jelentette, hogy a poltúraverést meg fogja szüntetni, bár nem hiszi, hogy e nélkül élni lehetne. A nemesfémpénzekre nézve más forrásból tudjuk, hogy 1704. és 1705. években 13,440 darab aranyat vertek ki s ugyanezen idő alatt

a behordott ezüsből a kincstár haszna 73,873 forint 55 dénár volt. 1708. október végén vesztette el Rákóczi véglegesen a bányavárosokat s szűnt meg egyidejűleg részére Körmöcbányán a pénzverés. A pénzverő vésnökei közül névszerint a svéd származású Warou Dániel ismeretes, akit a felkelés Körmöcön talált s itt dolgozott 1707 végéig, amikor visszaszökött Bécsbe. A körmöci pénzverő jelzése K—B, de a jelnélküli rézpénzek legnagyobb része is itt került kiverésre. Ismeretesek körmöci veretű aranyforintok, ezüstforintok, 20, 10 és 1 polturás rézpénzek, a jelnélküli véreket is ideszámítva.

A kassai pénzverőből 1705 óta ismerünk pénzeket, azonban írásos emlék elsőizben csak 1706-ból van róla. Ugyanis ez év áprilisában rendelte el a fejedelem Ajtaynak, a nagybányai pénzverő főnökének, hogy az ezüst felét adminisztrálja Keczer Sándor keze alá Kassára, hogy ott apró «monetákat» verjenek belőle. Keczer az országos közjöveldmi tanács consiliáriusa volt s mint ilyen — úgy látszik — felügyelt a kassai pénzverésre. Egyébként a kassai verde igazgatója 1707—09 között Rác Márton, technikai vezetője pedig 1707 végéig egy bizonyos Hutter vagy Huttermann volt és az ő helyére került előbb ideiglenesen, majd 1709. március 24-e óta véglegesen Hrabovszky János. Őt Kálmáncsay István főinspektor ünnepélyesen iktatta be hivatalába s ez alkalommal reverzálist adott, mely szerint saját költségén kellett ezüstöt szereznie s minden márka után egy rénes forint (= 60 krajcár) árendát fizetett. Kálmáncsay azonban bizonyos kétes üzelmek miatt nem volt vele megelégedve s panaszkodott is emiatt a fejedelemnél.²³ Az itteni rézpénzveréssel kapcsolatban Klobusiczky Ferenc, a közjöv. tanács elnöke 1707. július 2-án amiatt panaszkodott, hogy megint 20,000 forint rézpénzt vertek, holott már nyilvánosan publikálták, hogy nem lesz több rézpénzverés. Baj volt amiatt is, hogy Kassán másként pecsételték a libertásokat, mint Körmöcön. A kassai pénzverő vésnöke Debreceni ötvös András ötvösmester volt, aki Szatmáron tanulta ki a mesterségét s 1707 elején került Kassára. Kevés kivétellel minden pénznem mintája tőle való, de ezenkívül pecsétvéséssel is foglalkozott.²⁴ Kassáról csak rézpénzeket ismerünk és pedig 20, 10, 4, 1 polturásokat és rézdenárt. A verde jegy C, C—M és M—C.

A kassai pénzverőt vagy legalább is annak egy részét, 1706 őszén Rabutin fenyegető támadása miatt, Szepesvárába vitték át. Az ostrom október 11-én megszűnt s a verde ekkor megint visszakerült Kassára. Ha e rövid megszakítás ideje alatt Szepesvárában vertek is pénzt, azok természetszerűleg kassai verőtövekkel készülhettek és kassai jeggyel kell, hogy legyenek ellátva. Bervaldszky — minden tárgyi bizonyíték nélkül — feltételezi, hogy az 1706-i négy polturás rézpénz C verde jegye — ami csak ezen fordul elő — esetleg a szepesvári pénzverővel hozható kapcsolatba.

A nagybányai pénzverőből kerültek ki az első kurucpénzek, az 1730. és 1704. évi ezüst polturák. A nagybányai pénzverő főnöke Ajtay Mihály volt, aki 1705. októberében innen 1453 darab aranypénzt küldött Kálmáncsay mezéhez. 1707-ben, mint már említettük, baj volt az aranypénz ötvözése

körül. Az 1705—1706-i hadjárat veszélyei miatt 1706 első napjaiban a pénzverő egyrészét átvitték Munkács várába, azonban a nagybányai verde működése azért még nem szűnt meg véglegesen, sőt Ajtay többet lakott itt, mint Munkácsra. A pénzverő ekkori működését az az adat világítja meg leginkább, mely szerint 1708. március 22. és augusztus 31. között 35,806 forint 86 dénár értékű pénzt vertek ki a szomszédos bányák nemesféméből. Az újabb fenyegető veszély miatt azután 1708. október elején Ajtay az egész verdét átvitte Munkácsra s ezzel megszűnt a nagybányai pénzverő további működése. A pénzverő vésnöke Ocsovay Dániel volt.¹⁵ aki 1692-ben került ide, még Lipót alatt. Nagybányáról 1706-ban átment Munkácsra, ahonnan Lengyelországba került, de 1709-ben már Bécsben találjuk. Később 1721-ben megint visszakerült Nagybányára, mint pénzverdési vésnök. Nagybányáról ismeretesek aranyforintok és ezüstpoltúrák, valamint rézből vert 10 és 1 poltúrák. A pénzverő jelzése N—B.

A nagybányai verdét tehát részben 1706 elején, végleg pedig 1708. októberében átvitték Munkácsra. Eleinte a munkácsi pénzverő főnöke is Ajtay Mihály volt. 1706. február közepén már üzemben volt itt a pénzverő. Ezután nagymértékű volt a pénzverő termelése, különösen rézpénzekben, mert nagy összegű kifizetéseket utalványozott a fejedelem innen. Magánosok részére is sok pénzt vertek Munkácsra. 1707-ben is nagyban folyt itt a rézpénzverés s pl. májusban a fejedelem 20, majd 8 mázsa rezet rendelt ide a pénzveréshez. Ajtay 1709 végén meghalt s helyébe a felügyelő Lányi Pál lett, időközben pedig a pénzverő igazgatójaként Fridler Salamon van említve. A pénzverő vésnöke előbb Ocsovay Dániel, majd utána Enyedi Dániel volt. 1710-ből fennmaradt egy részletes utasítás a pénzverő részére, amely a kiverendő pénzek pénzlábat és finomságát megadta, továbbá úgy a bányászatra, mint a pénzverésre nézve részletes utasításokat adott. 1711. június 24-én nyomult be Löffelholz császári generális a munkácsi várba s szűnt meg ily módon végérvényesen a munkácsi pénzverő működése a szabadságharc lealkonyodásával. Munkácsi veretként ezüstforintosok, majd réz 10 és 1 polturások ismeretesek. A munkácsi pénzverő jelzése M—M volt.

Rákóczi erdélyi fejedelmi címmel vert pénzei Kolozsvárt készültek. Csak aranyforintokat ismerünk innen 1705 és 1707 évekből. Erről a pénzverőről kevés adatunk van. Ajtay tesz említést egy ízben (1705. október 12-én) Kolozsvárt vert aranyokról, Grabarics Jakab abrudbányai inspektor pedig 1707. szeptemberében azt írja, hogy próbaképpen három darab aranyat vertett Kolozsvárt s ezek közül kettőt megtekintésre elküldött a fejedelemnek. A kolozsvári pénzverő jelzése K—V volt.

Csak ilyen töredékes adataink vannak a kuruc pénzverők belső életéről, de nem tartottuk érdektelennek ezek ily módon való felsorolását sem, mert sok érdekes és jellemző jelenségre vetnek világot a szabadságharc pénzügyi adminisztrálását illetőleg. Ennek megvilágítása pedig semmiképpen sem hanyagolható el, mert a súlyos pénzügyi helyzet nem utolsósorban volt okozója a felkelés időelőtti hanyatlásának, majd végleges leáldozásának.

SZÜKSÉGPÉNZEK.

A kuruckor numizmatikai képeinek szerves kiegészítését jelentik a szükségpénzek, melyeknek verésére rendszerint valamelyik vár ostromai adott alkalmat. Ezek természetesen csak meghatározott területen forogtak, valamilyen nem nemes anyagból készültek és a szükség megszűntével rendes forgalmi pénzekre kellett őket beváltani. Tágabb értelemben maguk a kuruc rézpénzek is szükségpénzek voltak, azonban veretési körülményeiknek ismerete egészen más elbírálást követel részükre.

Bizonyos fokig szükségpénzeknek tekinthetők azok a rézbárcák is, melyeket a bányavárosok némelyikében a bányászok részére vertek. Hellenbach igazgatása alatt pl. a kamara maga gondoskodott a bányászok ellátásáról s e miatt nagy élelmiszerraktárakat tartott fenn. Sőt, hogy a bányászok és kereskedők érintkezését lehetetlenné tegye, 1704-ben a bányamunkások számára külön rézpénzt veretett. Ennek egy példányát Gohl Ödön ismertette, melynek az elő- és hátlapja egyforma: két keresztbe helyezett bányászszerszám és ALT GEPIRG 1704 körirat.

Lipótvári szükségpénz.

Eperjesi szükségpénz.

Nagyváradi szükségpénz.

Hellenbach terve azonban nem vezetett eredményre, aminek főképpen az: üres pénztár volt az oka.²⁶

Szorosabb értelemben vett szükségpénzeket a kuruc időkből Eperjesről, Lipótvárról és Nagyváradról ismerünk. Eperjesről 1704-ből maradtak fenn réz szükségpénzek, melyeknek kibocsátására a kuruc hadak által szorongatott Vilson várparancsnok volt kényszerülve. Az egykorú feljegyzések szerint e rézpénzverésre üstöket, csatornákat, sőt koporsókat is felhasználtak. A réztárgyakat fontonkint 42, illetve 60 fillér értékben kellett beszolgáltatni, két rézkoporsóból pedig 8000 forint értékű pénzt vertek. Ismeretes e szükségpénznek néhány ezüst vereté is, melyek azonban már a dolog ter-

mészeténél fogva sem lehetnek egykorúak és így ezeket azon koholt érmek közé lehet talán sorozni, melyeket Bärstedt báró, eperjesi gyűjtő megbízásából Rombauer Mátyás ottani ötvös 1820—24 közt készített. A szükségpénzek hátlapján levő koronázott L betű Lipót császár nevével hozható kapcsolatba. Csak Newald tesz említést olyan szükségpénzekről, amelyeket Vilson a Rákóczi rézpénzeiből állított volna elő oly módon, hogy azokat alig felismerhető kétfejű sassal pecsételte felül. A sóvári sóbányaigazgatónak Georg Rüdiger Feingebutz-nak 2155 forintot fizetett állítólag ilyen pénzben. Eperjes feladása után azonban Feingebutz fogságba került, de a pénzt előbb elásta és csak 1711-ben emelte ki újra Feingebutz a kincseit s miután erre nézve tanúi is voltak, Eleonóra Magdalena császárnő 1711. november 10-én kárpótlást rendelt részére. Ha valóban voltak is ilyen pénzek, azokat ez alkalommal bizonyára megsemmisítették s ez lehet az oka, hogy máig nem került elő egyetlen ilyen pecsételt rézpénz sem.

A lipótvári szükségpénzek veretésére a várnak a kuruc hadak által 1705 nyarán történt ostroma adott alkalmat. A vár ugyan augusztus elején felszabadult, de a megszorult parancsnok, Schwarzenau Károly báró tábornok kénytelen volt rézpénzveréssel segíteni magán, hogy katonáinak a zsoldját az ostrom alatt fizetni tudja. Ismeretesek egy- és kétlapú szükségpénzek. A pénzekon levő L—S betűkből álló monogramm különböző feloldásokra adott alkalmat. így egyesek szerint Sub Leopoldo, Sal va Libertate vagy Leopold-Schemnitz, mások szerint pedig Leopold-Stadt vagy Leopoldopolis-Schwarzenau lenne e betűknek az értelme. E két utóbbi legvalószínűbb feloldás közül a legutolsó látszik helyesnek, miután a pénzek előlapján is latin felirat van: «Ex necessitate.»

Legtöbb szükségpénz Nagyváradról ismeretes, ahol Becker várparancsnok végül minden rézedényt összeszedett és pénzzé veretett. Előfordulnak e pénzek 1706., 1707., 1708. és 1710. évekből. Egyik-másikon az In necessitate Varadiensi felirat is olvasható, hátlapjukon pedig többnyire koronázott I betű látható (József császár nevének kezdőbetűje). Mindezek a szükségpénzek érthetőleg kezdetleges kivitelűek, nyilvánvaló mindeniknél a kibocsátás kényszerű és sürgető volta. A maguk kezdetlegességében is érdekes dokumentumai azonban a kuruc seregek első győzelmeinek és szerény illusztrálói egy-egy kiemelkedőbb hadieseménynek.

RÁKÓCZI EMLÉKÉRMEI.

Magyarországon az éremművészet sohasem tudott a virágzásnak olyan fokára emelkedni, mint a nyugati államokban. Pénzverőink vésnökei kezéből került ki ugyan elég szép számmal emlékérem, de az állandó központi udvar hiánya s a folytonosan dúló háborúk a fejlődést minduntalan megakasztották. Ez a magyarázata annak a jelenségnek is, hogy egy ilyen, a nemzet egészét

megmozgató esemény, mint a kuruc szabadságharc, nem eredményezett az éremművészet terén valami gazdag termelést. Hogy e tekintetben néhány szép darabot mégis fel lehet mutatni, azt a fejedelem művészetpártolása mellett annak a szerencsés körülménynek lehet betudni, hogy a felkelés meg-

Emlékérem a szabadságharc megkezdésére.

indulásakor Körmöcbányán egy művészi képességekkel megáldott éremvész, Warou Dániel állott Rákóczi szolgálatára.²³

War ou kezéből 1707 végéig három emlékérem került ki, mindhárom művészileg is jelentős darab. Az első érem a szabadságharc megkezdésének emlékére készült s hátlapján Themis és Egalitas női alakjai láthatók, amint a Libertás kezén és lábán levő bilincseket feloldják. Ez az ábrázolás meg-

Emlékérem a szécsényi országgyűlésre.

felelő szimbolikus kifejezése a kitűzött célnak. Úgy ennek, mint a másik két éremnek az előlapján Rákóczi mellképe foglal helyet. A másik érem a vallásügyet rendező szécsényi országgyűlésre vonatkozik. Ennek a hátlapján egy antik oltár jelenik meg, melynek a tüzét három Vesta papnő éleszti. Bár a fejedelem katolikus volt, megértéssel volt a másik két felekezettel iránt is és a vallásszabadság megadásának megkapóan szép allegóriáját találjuk ebben az ábrázolásban. A harmadik érem a nemkevésbé nevezetes ónodi ország-

gyűlés emlékezetére készült, melynek hátlapján Herkulesnek a lernai vízi-kigyóval való küzdelme látható. Megint találó a hasonlat, ámbar Rákóczi küzdelme még Herkulesénél is nehezebb volt. Mindhárom érem az ábrázoláshoz megfelelő felirattal rendelkezik, de tudni kell, hogy úgy az allegóriák kigondolása, mint a hozzáfűzött szellemes feliratok Rákóczi személyes ténykedései voltak és az érmeek rajzait az acélbavésés előtt a készítőművész mindig bemutatta.

A három érem közül kettő szignálva van, azonban a harmadik jelzetlen darab is ugyanazon mester kezétől származik. Ezt igazolja a kétségtelen stílus-egyezésen kívül Sréter János kuruc brigadéros levele 1707. szeptemberéből, melyben értesíti a fejedelmet, hogy Körmöcről ennek az éremnek kiveréséhez szükséges eszközöket Warou utasításaival együtt Munkácsra elküldte. Mindhárom érem készítőmestere tehát Warou Dániel.²⁹ Ez a svéd származású éremművész még 1697-ben került Körmöcbányára; 1702-ben Bécsbe visszahívták, de azzal a kötelezettséggel, hogy minden évben tartozik Körmöcre lerándulni. 1703 nyarán tette először ezt az utat, mikor is az időközben kitört felkelés miatt Bécsbe visszajutni nem tudott s így került Rákóczi szolgálatába. A fejedelem szolgálatát 1707-ben szökéssel hagyta ott s visszament Bécsbe. A szabadságharc után újra szorosabb kapcsolatba került Körmöcbányával egészen 1730-ban bekövetkezett haláláig. Rákóczitól egy-egy emlékérem verőtöveinek elkészítéséért 200 forintot kapott. Warou mindhárom Rákóczi-érmének verőtövei a munkácsi várból kerültek elő s ezekkel a bélyegvasakkal 1889-ben 3 arany, 21 ezüst és 6 bronz utánveret készült az utánverés megjelölésével. Rákóczi ezeket az érmeket nemcsak ajándéknak és emlékül osztogatta, hanem ezek egyben hadikitüntetések is voltak. Legalább is erre enged következtetni az a feljegyzés, hogy a gróf Starhemberg Miksa császári altábornagyot 1708 elején elfogó Bornemisza őrmester hadnaggyá előléptetésen kívül egy ilyen emlékérmét is kapott jutalomképpen Rákóczitól. Elég szép számban készülhettek, amikor például Körössi, Rákóczi kincstartója egy véletlenül előkerült ládikában is 9 arany és 17 ilyen ezüst «nomismát» talált 1707-ben.³⁰

A három emlékérem közül a szécsényi országgyűlésre vonatkozó, eddig ismeretlen okból egy ellenemlékérmét váltott ki, amely a Warou-féle érem hátlapjának ábrázolását igyekezett gúny tárgyává tenni. Ennek a gúny éremnek az előlapján egy páncélos harcos kardjával az antik oltár tűzét szétveri, a három Vesta papnő pedig menekül. A hátlapi kép semleges ábrázolás egy erdélyi tájképpel. Ennek az éremnek a mestere Schuller György nagyszebeni ötvös és éremvész, aki a XVIII. század elején dolgozott Szebenben s készített többek között néhány erdélyi vonatkozású emlékérmét is. Provinciális művész, akinek műveit nagy kvalitáskülönbség választja el Warou műveitől.

Ezek az érmeken kívül Rampacher Pál még két jetont kísérel meg Rákóczi személyével és korával kapcsolatba hozni. Az egyik bronzjeton, előlapján nyitottszárnyú egyfejű sassal, a hátlapján a Madonna ülő alakjával;

a másik egy brakteata-szerű egyoldalú arany veret Rákóczi mellképével. Mindkettőnek a keletkezési körülményei ismeretlenek, de a Rákóczival való szorosabb kapcsolat ezeknél legalább is kétséges. Ezenkívül még két bizonytalan feljegyzés ismeretes Thaly közlése nyomán, amelyek esetleg újabb,

Emlékérem az ónodi országgyűlésre.

eddig ismeretlen Rákóczi-érmek létezését tételezik fel. A nélkül, hogy ezeket részletesen tárgyalnánk, idézzük Thaly adatait.

Az első feljegyzés egy emlékéremre vonatkozik. Ugyanis báró Berényi Ferenc s. k. naplójában a trencsényi ütközetről megemlékezve, többek között

Gúnyérem.

ezt mondja:³¹ «Ítem, hogy az minnapi harcokor, az mikor kurucokat fölverték, olyan pénzt találtak, az melyeknek egy felül az sveciai király (XII. Károly), más felül Rákóczi képe van rajta.» A másik feljegyzés egy kuruc érdemrendről szól Limprecht János ezredesnek 1709. augusztus 2-án Bercsényihez írt levele alapján: ³² «Az egész praesidiariusoknak strázsamestertül fogva, egynek-egynek egy-egy tallért fizetett Praefectus Uram discretio pénzt.

Az Ober-Officiereknek eddig is semmit sem adtak, hanem Revir Uram Vagner nevű granadiros-kapitánnak küldött a nemes Ország címere s Urunk Ő Felsége képi alatt való ezüstpléhek, mely kapitány az több tisztek előtt dicsekedett Felséges Urunk kegyelmességével — abbul a több tisztek között csaknem felzendülés támadott.»

Az egyik adat helyességét sem áll módunkban ellenőrizni; a teljesség kedvéért közöltük ezeket is, de minden valószínűség szerint valami félreértés eredményezte a feljegyzéseknek ezeket a kitételeit. Legalább is valószínűtlen, hogy eddig egyetlen ilyen érem, illetve jelvény ne került volna elő.

Ha a mondottak alapján a medaillisztikai rész szegényesnek is tűnik fel, bőven kárpótolja az érdeklődőt ezzel szemben a kuruc pénzek változatosága és viszontagságos története.

JEGYZETEK.

IRODALOM.

¹ A szövegnek jegyzetekkel való túlterhelését elkerülendő, itt foglaljuk össze főképpen Thaly Kálmánnak, de másoknak is a Rákóczi-kori érmészetre vonatkozó cikkeit. Ugyanaz főképpen ezek szolgáltak forrásul, amikre ezután nem lesz külön hivatkozás. Thalynek e numizmatikai vonatkozású cikkei a következő helyeken jelentek meg: Archeológiai Értesítő 1878. 240—46.1., 1879. 93—103.1. és 137—141.1., 1877. 320—322.1... 1886. 242. 1., Történelmi Tár 1882. 756. 1. Egyéb összefoglaló munkák: Bakonyi, II. R. F. pénzei, Az Érem 1922., Rohde—Zimmermann, Rákóczi pénzei, Num. Közi. 1907., Budai A., Pótlék ehhez a cikkhez Num. Közi. 1908. 115—116. 1., E- Cartier, Monnaies hist, frappées par les prétendants à la couronne de Hongrie, Revue Num. Paris 1843. Th. Rohde, Beiträge zu den Münzen der Malcontenten, Monatsblatt d. Num. Ges. Wien 1902. 287. 1. és J. Wodiczka, Die Münzen der ung. Malcontenten, Der Münzsammler 1931.

² Biloveszki J: Adalékok a rézpénz és adózás történetéhez. A Kegyesrendiek veszprémi főgimn. Értesítője 1913/14.

³ J. Newald: Beitrag zur Gesch. d. öst. Münzwesen im ersten Viertel des XVIII. Jh. Berichte und Mitteil. d. Altertums-Vereins zu Wien 1881. Ez a silly egyébként a császári aranyak súlyával egyezik.

⁴ Egy 1674-i instrukció intézkedik ugyan polturák veréséről, azonban csak 1699-ben vertek Nagybányán először polturát. Ezek egyeznek a Rákóczi polturáival, viszont a pénzlábuk nem egyezik az 1674-es instrukció adataival. (Az instrukciót közli Gündisch Num. Zeitschr. Wien 1932.) Ellenben az 1710-i munkácsi pénzverői utasítás (Tört. Tár 1881. 371. 1.) 23. pontja tesz említést polturák finomságáról és pénzlábjáról s eszerint a «15 latos ezüsthöz 48 lat liga adandó, ebből 1 gira poltúra után Ung. Flor. 6. 35» meg}'. Ez lehet azonos a kuruc polturák pénzlábjával.

⁵ Arch. Ért. 1876. 301—07. 1.

⁶ Archivum Rákócziánum, I. oszt. II. k. 479. 1.

⁷ A rézpénzverés irodalma: Ung. Kupfermünzen unter Ragoczy geprägt, (Leitzmanns) Num. Zeitung, Weissensee 1847. 185—91. és 196—98. 1. Biloveszky J.: id. m., Jurkovich E.: Adalék a libertások történetéhez, Num. Közi. 1903. 64—68. 1., Reizner J.: II. R. F. rézpénzeinek érmészeti és pénzügyi ismertetéséhez, Arch. Ért. 1872. 34—40. és 66—69. 1.

⁸ Newald i. m. és Takáts S.: A rézpénz, mint országos csapás 1703-ban. M. Gazdaságtört. Szemle 1903. 66—70. 1.

- ⁹ Rohde id. művében a *Das Pfennigmagazin* VIII. 1850. 288. 1.-ről véve.
- ¹⁰ Arch. Rák. I. oszt. IV. k. 117. 1.
- ¹¹ Közli Thaly, *Tört. Tár* 1884. 742—43. 1.
- ¹² Rohde i. m. *Num. Zeitschr.* Wien 1877. 220. 1.
- ¹³ Thaly K.: Éremtani adalék a rézpolturák és libertások ércanyagához, Századok, 1881. valamint *Költészet és érmészet*, *Tört. Tár* 1892.
- ¹⁴ Az ónodi országgyűlés végzésein kívül Áldásy A.: Az 1707-i ónodi országgyűlés. egy kiadatlan naplója. *Tört. Tár* 1895. 524—30. 1.
- ¹⁵ Arch. Rák. I. oszt. V. k. 469. 1.
- ¹⁶ Arch. Rák. I. oszt. IX. k. 564. 1.
- ¹⁷ Dr. M.: Unedierte Vierpolturenstück, *Eggers Monatshefte* 1865. 78—82. 1.
- ¹⁸ Arch. Ért. 1879. 93—103. 1.
- ¹⁹ *Tört. Tár.* 1882. 575. 1.
- ²⁰ Arch. Ért. 1878. 241—46. 1.
- ²¹ *Tört. Tár.* 1881. 371—77. 1.
- ²² A pénzverdékre vonatkozó irodalmat itt is összefoglalva adjuk a következőkben: Bervaldszky K.: R. szepesvári pénzverdéje, *Num. Közi.* 1910. 127—128. 1.; Lehóczky T.: A munkácsi pénzverde, Arch. Ért. 1902. 316—22.1.; Leszih A.: II. R. F. állítólagos miskolci pénzverdéről, *Num. Közi.* 1905. 93—94. 1.; Zsoldos B.: II. R. F. miskolci pénzverdéről, *Num. Közi.* 1906. 11—12. 1.; Thaly K.: A munkácsi pénzverdéről. Arch. Ért. 1876. 301—307. 1.; U. a.: A kassai és kolozsvári pénzverdék történetéhez, Arch. Ért. 1879. 28—29. 1.; T.J. a.: II. R. F.-féle pénzverdék, Arch. Ért. 1876. 91. 1.; U. a.: Utasítás a munkácsi pénzverő részére 1710. *Tört. Tár.* 1881. 371—77. 1. Ezenkívül sok adat véve Thalynek az első jegyzetben közölt cikkeiből, melyekre minden esetben lehetetlen hivatkozni.
- ²³ Az egész ügy részletesen Arch. Ért. 1878. 241—46. 1.
- ²⁴ Szendrei—Szentiványi: *Magyar Képzőműv. Lexikon* 1914.
- ²⁵ Életére adatok: *Stempelsammlung des K. K. Hauptmünzamt* Wien IV. k.
- ²⁶ Erre nézve Jurkovich i. m. *Num. Közi.* 1903. és Gohl Ödön: Az óhegyi bányajeton, *Num. Közi.* 1902. 45—46. 1.
- ²⁷ Szükségpénzek irodalma: Th. Rohde: *Die Münzstätte Munkács*, *Num. Zeitschr.* Wien 1877. című tanulmányához a szerkesztőség hozzáfűzése; Newald i. m., Érdy J.: Eperjes megszállási érmei, Arch. Ért. II. 1869/70. 205—206. 1., Lipótvárnak megszállási érmei, Arch. Ért. II. 1869/70. 245—54. 1.; Neumann: *Beschreibung der bekanntesten Kupfermünzen* Prága, 1858. I. k.
- ²⁸ Emlékérmek irodalma: Thaly többször idézett cikkein kívül, Rampacher P.: R. emlékérmei, *Num. Közi.* 1907.; *Numus Anti-Rakotzianus*, *Siebenb. Quartalschrift* V. k. 333—36. 1.; Thaly K.: Az ónodi emlékérem, Századok 1896. 110—113. 1.
- ²⁹ Életére adatok ugyancsak a *Stempelsammlung* IV. kötetében.
- ³⁰ Thaly K.: Zrínyi Ilona és II. R. F. ingóságai jegyzéke, *Tört. Tár.* 1879. 171. 1...
- ³¹ Arch. Ért. 1877. 317—23. 1.
- ³² Thaly K.: Kuruc katonai érdemjel, Századok 1886. 345—46. 1.

FÜGGELÉK.

A Rákóczi érmeit változatok szerint is összeállították Rohde, Zimmermann és Rampacher a Num. Közi. 1907. évfolyamában, amihez Budai Antal és Daróczy Zoltán kiegészítései jönnek ugyanezen folyóirat 1907; illetve 1908. évfolyamaiban. Az alanti összeállítás csak a típusok szerinti leírást célozza.

a) *Pénzek*

1. *Aranyforint I. típus.* E) ·MON: NOV: AVR R·HUNG Koronázott magyar címer, körüle virágdísz, H) PATRONAL— HUNG· évszám, Glóriás Madonna felhők felett félholdon. Oldalt pénzverde jelzés.

2. *Aranyforint II. típus.* E) TANDEM OPRESSA RESVRGET pálmafa, oldalt K—V és 17—05, H) MONET A NOVA AVREA TRANS: Hercegi korona alatt pajzson Erdély címere, szív pajzsban Rákóczi címer.

3. *A ranyforint III. típus.* E) FRAN · II · D · G · S · R · I · ET TRANS YLV · PRINC · RAKOCZI · A fejedelem páncélos, kalpagos mellképe jobbra, jogarral a jobbójában. H) PAR-REGN-HVNG-DOM—ET SICVL·COM: 1707. Címer, mint a II. típuson.

4. *Ezüstforint.* E) MO NO: ARG:—REG HVNG: Korona alatt magyar címer, körüle virágdíszek. H) PATRON A—HVNG: évszám. Felhők felett félholdon ülő glóriás és koronás Madonna, baljában kormánypálccával.

5. *Ezüst poltúra.* E) MONETA · NO VA · ARGEN · REG · HVNG · Zárt koronával fedett magyar címer. H) Glóriás Madonna, félholdon, jobbójában jogar. Oldalt .P—H. Alul -POLTÚRA· -évszám --NpB.

6. 2o *poltúra.* E) Koronás magyar címer, oldalt évszám s esetleg verdejegy. H) PRO LIBERTATE. Koronás Madonna félholdon, baljában jogarral; alul kartusban XX.

7. 10 *poltúra.* E) Nyílt korona alatt magyar címer, oldalt évszám és esetleg verdejegy. H) PRO | LIBERTATE és alatta kartusban X.

8. 4 *poltúra.* E) MONETA—NOVA-1706. Zárt korona alatt magyar címer és alatta verdejegy. H) PATRONA—HUNGÁRIÁÉ. Koronás Madonna, jobbójában jogarral félholdon. Alul kartusban IV.

9. *Poltúra.* E) POLTÚRA—A° évszám. Nyílt korona alatt magyar címer, oldalt esetleg verdejegy. H) - PATRONA · —· HUNGARLE · Koronás Madonna félholdon, jobbójában jogar.

10. *Rézdenar.* E) Nyílt korona alatt magyar címer, oldalt C—M. H) A? j 1.7: DENARIUS | 05.

b) *Szükségpénzek.*

11. *Lipótvár.* E) LS monogramm, oldalt 17—05. H) EX—NECESSITATE, alatta X.

12. *Lipótvár* (más típus). E) Mint fent. H) PRO NECESSITATE, alatta X.

13. *Eperjes.* E) Korona alatt L, alatta 1704. H) EPER | BLOC.

14. *Nagyvárad.* E) Korona alatt I betű, oldalt évszám. H) PRO | NECES SITATE VARAD.

15. *Nagyvárad* (más típus). E) Mint előbb. H) IN | NECES | SITATE | VARAD IENSI.

16. *Nagyvárad* (más típus). Egyoldalú kis rézpénz. Korona alatt I, mellette két oldalt G—W és évszám.

c) Emlékérmek.

17. *Szab. harc megkezdésére.* E) FRANCISCVS · II · D: G: TRANSYL: PRIN: RÁKÓCZI · DVX · CONFĒ: R: STAT: Mellkép jobbra, lenn D · WAROV · F · H) DIMIDIVM-FACTI-OVI-BENE-CCEPIT.HABET. Themis és Egalitas feloldják Libertás kezén és lábán a bilincseket.

18. *Szécsényi országgyűlésre.* E) FRANCISCVS·II · D: G: TRANSYL: PRIN: RÁKÓCZI-DVX-CONFĒ: R: H: STAT: Mellkép előre nézve. H) CONCVRRVNT-UT«ALANT· Antik oltár tűzét éleszti három Vesta papnő. Az oltár talapzatán DW Szelvényben: CONCORDIA · RELIGIONUM · | · ANIMATA. LIBERTATE | Φ A · M · D · C-C-V.-\$|IN,CON:SZECH:

19. *Ónodi országgyűlésre.* E) FRANCISCŪS II:D:G:S:R:I: PRIN= —CEPS·RÁKÓCZI & TRANSYL: Mellkép jobbra. H) TENDIT PER ARDVA VIRTVS. Herkules bunkót emel a Hydra ellen, melynek két fejét már leütötte.

20. *Gúnyérem.* E) PERFIDA CEDE TRIAS PROPRIVS CADAT IGNIS AB ARA + MARTI IV RE PIO DISCE SACRARE TRIAS + Páncélos harcos szétveri az oltár tűzét, a Vesta papnők menekülnek. Szelvényben DE INIMICIS VICTOR s kígyózó szalagon INDE PAVOR PATRIAE * Alul G -S · H) -J- VERA SALTS PATRIAE SPODETVR AB ARBORIS VMBRA: + SVB QVA PAX REQVIES IPvSA, SECVRA VIRENT + Lombos fa mögött tájkép Erdély városaival: B (Beszterce), S (Segesvár) CLAVDIOP (Kolozsvár), DE-VA (Déva), M (Medgyes), CIB. (Nagyszeben), FOG (FOGARAS), COR (Brassó) ALBAIVL- (Gyulafehérvár). Szelvényben: INCOLIS NOBILE PRAESIDIUM O, szalagon MANET HINC PROTECTIO REGNI o. Alul G-SCHVLER.

21. *Bronzjeion.* E) Kis egyfejű sas, kiterjesztett szárnyakkal, alatta R.F«P·] TRAN-1 DOM- IS·O H) Ülő Madonna. (Rampacher közli.)

22. *Aranyérem.* Egyoldalú brakteata-szerű érmecske Rákóczi képével (Rampacher közli).

KURUCKORI PÉNZEK TÁBLÁZATA.

Aranyforint	K—B	1704, 1705, 1707
	N—B	1704, 1705, 1707
	K—V	1705, 1707
Forint	K—B	1704, 1705, 1706, 1707
	M—M	1706
Ezüstpoltura	N—B	1703, 1704
	Vj. n.	1705, 1706
20 poltura	C—M	1705
10 poltura	Vj. n.	1704, 1705, 1706, 1707
	N—B	1705
	C—M	1705, 1706
	M—M	1706
4 poltura	C	1706
Poltura	Vj. n.	1705, 1706, 1707
	K—B	1704, 1705, 1706, 1707
	N—B	1705
	M—C, C—M	1705, 1706, 1707
	M—M	1706, 1707
Rézdenár	C—M	1705
Ellenjegyes 20 poltura	Vj. n.	1705, 1706
	C—M	1705

Ellenjegyes 10 poltura	Vj. n.	1704, 1705, 1706
	C—M	1705, 1706
2 ellenjegyes 20 poltura	C—M	1705
2 ellenjegyes 10 poltura	Vj. n.	1704, 1705, 1706
	C—M	1705
	M—M	1706
10 polturás aranyverete	Vj. n.	1704
	K—B	1705 (hamis)
10 polturás ezüstverete	Vj. n.	1704, 1706 (Nemzeti Múzeum)
4 polturás ezüstverete	C	1706 (Nemzeti Múzeum)
Aranyforint rézverete	K—V	1705 (próba? Nemzeti Múzeum)
Ellenjegyes aranyf.	N—B	1704 (hamis? Nemzeti Múzeum)
Ellenjegyes forint	K—B	1704 (hamis? Nemzeti Múzeum)
Szükségpénz, Lipótvár		1705
Szükségpénz, Eperjes		1704
Szükségpénz, Nagyvárad		1706, 1707, 1708, 1710.